

Joanna Nowińska SM

Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie

ŚWIĘTY JAN PAWEŁ II O OJCZYŹNIE **RECENZJA KSIĄŻKI**

Polska – to jest moja Matka, moja Ojczyzna. Antologia tekstów, redakcja i opracowanie Klaudia Cymanow-Sosin, Katarzyna Drąg, ks. Michał Drożdż, Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie: Kraków 2018, 376 stron, ISBN 978–83–7438–715–6 (wersja drukowana), ISBN 978–83–7438–716–3 (wersja online), DOI: <http://dx.doi.org/10.15633/9788374387163>.

Monografia zatytułowana *Polska – to jest moja Matka, moja Ojczyzna. Antologia tekstów* zawiera słowa Jana Pawła II skierowane do Polaków podczas pontyfikatu (nie wszystkie były wygłoszone w Polsce), dotyczące w różny sposób kwestii wolności. Ze spół redakcyjny zdecydował się – co stanowi ciekawą inicjatywę – poprzedzić ją artykułem naukowym, nie ograniczając się jedynie do wprowadzenia, lecz poddając propozycje kluczy interpretacyjnych, takich jak m.in. nadzieja, humanizm, piękno. Ciekawy jest akcent położony na może mało uchwytny dotąd lub rzadko eksponowany fakt wpisania patriotyzmu w uniwersalizm myślenia o świecie jako rodzinie ludzkiej, z afirmacją różnorodności kultur. Niezwykle cenne jest opracowanie funkcji, jaką w wypowiedziach Jana Pawła II spełniają odniesienia do tekstów Cypriana Kamila Norwida. Spojrzenie z perspektywy komunikacyjnej na aluzje i cytaty obecne w dorobku papieskiego słowa otwiera ciekawą przestrzeń badawczą.

Liczba tekstów ujętych w antologii koresponduje z obchodzoną rocznicą odzyskania niepodległości, tym samym dyskretnie ukierunkowując uwagę odbiorcy. Podział na pięć rozdziałów – od wstępnego pozdrowienia *Pokój Tobie...* poprzez nakreślenie dróg prowadzących do niepodległości, ukazanie jej wartości po drogowskazy i życzenia oraz finalnie – zaproszenie do modlitwy za ojczyznę słowami świętego papieża wydaje się znamionowany prawidłami komunikacji, przypomina bowiem poszczególne elementy wchodzące w skład jej konkretnego aktu. Logika układu tekstów pozwala na ciągłą

lekturę oraz konstruktywną, rozwijającą się krok po kroku, myśl po refleksję. Zaprasza tym samym do swoistego dialogu z ojczyzną, dotykającego wielu płaszczyzn życia, historii i kultury, z szerokim spektrum myślowym Jana Pawła II. Różnorodność przywołanych form – od powitań na lotnisku przez m.in. przemówienia w parlamencie, homilie, fragmenty z encykliki *Sollicitudo rei socialis* oraz adhortacji *Ecclesia in Africa* po passusy z wywiadu *Pamięć i tożsamość*, list na Światowy Dzień Pokoju – oraz duża zmienność ich występowania w sekwencji prezentowanej w opracowaniu, ułatwia i uprzyjemnia lekturę, nie nuży. Sekwencja układu tekstów nie jest warunkowana chronologią wystąpień, lecz zawartą w nich myślą. Aczkolwiek wyjątek stanowi ciekawe i silnie ewokatywne w odbiorze przywołanie trzynastu wypowiedzi papieża, mających miejsce tuż po ogłoszeniu w Polsce stanu wojennego. Apel ten w swojej zawartości świadczy o żywym uczestnictwie Jana Pawła II w losach narodu, a w niniejszej publikacji przyciąga uwagę.

Lektura antologii implikuje konieczność pochylenia się nad specyfiką jej układu, podporządkowanego zagadnieniu tytułowemu, kryjącemu w szczegółach ogromne bogactwo inspiracji. Wybór tekstów z tak imponującego dorobku, jakim jest spuścizna Jana Pawła II, stanowi bowiem nie lada wyzwanie. Warto poświęcić mu uwagę, gdyż kryteria doboru, specyfika przywoływanych treści oraz ich układ w niniejszej antologii kreują własne przesłanie/program kultywowania niepodległości, na kanwie myśli Jana Pawła II.

Rozdział pierwszy stanowi ciekawe połączenie tekstów pożegnalnych z powitalnymi, poprzedzianych pojedynczymi homiliami, w których dokonuje się rozwinięcie, ukonkretyzowanie najważniejszych rysów, zaznaczonych we wspomnianych przed chwilą wstępnych lub końcowych wypowiedziach. Sekwencja ta jest kilkakrotnie powielana. Poszczególne teksty wydają się pełnić funkcję sygnalizującą w odniesieniu do zagadnień związanych z polskością i odzyskaniem niepodległości. Lokują się tu m.in. akcenty położone na moc Bożego Ducha, który objawia się i może działać w świecie, jedność, jaka powstaje w rezultacie otwartości na Jego działanie, ofiarność w budowaniu nowej, lepszej rzeczywistości – uwidoczniła na przykładach brata Alberta Chmielowskiego i Rafała Kalinowskiego. Spektrum tematyczne obejmuje zagadnienia od totalitaryzmu poprzez wartość kultywowania polskiego dziedzictwa, przekaz wiary po wezwaniu do rozszerzania współpracy, działań na rzecz jedności, poza granice Polski. Rozdział ten wydaje się ukazywać całą serię akordów, mających stanowić krótkie implikacje, wezwania, zachęty. Odnosi się wrażenie obecności tu wrywkowej, skrótowej, ale bardzo esencjalnej prezentacji filarów polskości: świętych – Wojciecha, Jadwigi; miejsc – Jasnej Góry; dokumentów – jak Konstytucja. Ciekawa jest też logika układu – jeśli mowa o trudnościach – od poziomu współpracy w kościele na całym świecie poprzez męczeństwo Karoliny Kózkówny.

W rozdziale drugim dokonuje się nakreślenie kontekstu fundamentalnego dla tej publikacji – jak zresztą sugeruje tytuł tej części: *Ziemia trudna i doświadczona – polskie drogi do niepodległości*. Nić semantyczna prowadzi od chwili obecnej ku przywołaniu ideałów narodowych i faktów z historii, stanowiących wyzwanie i wezwanie na przeszłość, linii rozwoju, o które apelował m.in. Piotr Skarga, po kwestie związane z ładem moralnym. Konkretnie proponowanych rozwiązań uwypukla audytorium prezentowanych tu przemówień. Tworzą go: parlament (przemówienie z 1999 roku), władze państwowe (przemówienie z 1987 i 1991 roku), członkowie NSZZ Solidarność (przemówienie

z 2003 roku) i jego delegaci (przemówienie z 1997 roku), środowiska uniwersyteckie (przemówienie z okazji nadania doktoratu *honoris causa* w 1983 roku) i przedstawiciele świata nauki (przemówienie z 1987 roku), Wojsko Polskie (przemówienie z 1991 roku), konferencja episkopatu Polski (przemówienie z 1983 i 1999 roku) oraz młodzież, pielgrzymi, katecheci i nauczyciele (przemówienie z 1991 roku), a także Polacy przybyli na spotkanie wigilijne (przemówienie z 1992 roku). Wieńczy je wezwanie do przyjęcia duchowego dziedzictwa, jakim jest Polska, zawarte w homilii, wygłoszonej podczas mszy św. na Błoniach w Krakowie w 1979 roku. Na uznanie zasługuje także umieszczenie tekstu wzmiankującego o roli kobiet w odzyskaniu niepodległości (s. 155).

Udostępnienie tekstów skierowanych do tak specyficznych grup daje możliwość zapoznania się z konkretną myślą papieża Polaka o kierunkach rozwoju ojczyzny, jakie należy wziąć pod uwagę, oraz o inspiracjach, aspektach duchowego dziedzictwa, których nie wolno pominąć. W nich wszystkich przewija się aspekt kultury. Warto tu wyliczyć szczególnie wezwanie do dialogu z Bogiem – gdy zostaliśmy przywróceni sami sobie – by odkrywać nadal swoją tożsamość. Wyakcentowane zostaje również respektowanie niezbywalnych praw człowieka – nakreślone w granicznych kontekstach przemówienia do członków NSZZ Solidarność i tego mającego miejsce na terenie obozu koncentracyjnego Auschwitz, a także w homilii wygłoszonej w Radomiu – z odniesieniem do tego najmniejszego człowieka, jak i tego cierpiącego, bezbronno. Jako kolejna droga do polskości zostaje wskazane poszukiwanie prawdy, z akcentem na naukę i podkreśleniem roli środowisk akademickich (nie tylko w przemówieniu z okazji doktoratu *honoris causa*). W jej kontekście Jan Paweł II powraca do korzeni, gdzie ukryte są możliwości poznania i rozumienia człowieka – do Osoby Jezusa (homilia z Warszawy z 1979 roku, s. 124). Stąd kluczowe wezwanie, skierowane do Bożego Ducha, by zstąpił, oraz przywołanie optyki Jana II Sobieskiego jako przynależnej spojrzeniu na historię: „przybyliśmy, zobaczyliśmy, Bóg zwyciężył” (homilia z Warszawy z 1983 roku, s. 141) oraz wezwanie do rozwoju mimo trudności (homilia podczas spotkania z młodzieżą w Poznaniu 1997 roku, s. 131) i rozpoczynania na nowo (spotkanie wigilijne z Polakami w Watykanie w 1992 roku, s. 133), z rzetelnym stawianiem sobie wymagań (przemówienie do przedstawicieli świata nauki w Lublinie w 1987 roku, s. 169–175).

Sposób ujęcia treści zawartych w tym rozdziale można by podsumować zdaniem Jana Pawła II z przemówienia do nauczycieli i katechetów (Włocławek 1991): „Ewangeliczna wrażliwość i czujność chronią nas przed emocjami i wzburzeniem, które łatwo mogą prowadzić do ksenofobii czy jakiejś nietolerancji, sprzecznych z duchem Ewangelii” (s. 158). Przesłanie wydaje się natomiast stanowić wezwanie do przekraczania siebie w prawdzie i odkrywania miejsca człowieka we wszechświecie, z priorytetem biblijnego paradygmatu osoby ludzkiej. Taki typ parenezy nie wprost zasługuje na szczególne uznanie, jakie należy oddać redaktorom antologii.

Centralny rozdział analizowanej publikacji obejmuje najbardziej różnorodny teksty – m.in. Orędzie na Światowy Dzień Pokoju 1 stycznia 2001 roku. Bardzo oryginalne i cenne jest tu przywołanie myśli Jana Pawła II zamkniętych w opracowaniach książkowych typu *Pamięć i tożsamość*, jak również fragmentów encyklik: *Sollicitudo rei socialis* (nr. 15, 21–22) i adhortacji *Ecclesia in Africa* (nr 114). Ta część antologii ma wyjątkowo transparentny układ, również z racji tytułów nadanych poszczególnym wypowiedziom

przez redaktorów antologii (należy w tym miejscu zaznaczyć, iż wszystkie nagłówki tekstów zamieszczonych w omawianej antologii – notabene niezwykle ciekawe, celne i lapidarnie ujęte – są dziełem redaktorów). Bardzo znaczący jest tytuł rozdziału: *Póki my żyjemy*, sugerujący istnienie ojczyzny tylko wówczas, gdy tworzący ją człowiek może siebie określić mianem żyjącego. Konsekwentnie więc zostają przywołane wypowiedzi Jana Pawła II odnośnie do źródła życia, jakie stanowi dla człowieka Bóg – niezwykle ważną rolę ma tu przemówienie do przedstawicieli świata kultury, wygłoszone w Warszawie w 1987 roku, poświęcone w znacznej mierze Eucharystii (s. 217–221), czy wyakcentowanie roli świętych (homilia w czasie mszy świętej na Jasnej Górze w 1979 roku, s. 225–229 i we Wrocławiu w 1983 roku, s. 245–251). Wydają się one podporządkowane w tym rozdziale myśli o dialogu, koncepcji dialogu. Akcentuje on sprzężenie między tym, co duchowe, a tym, co materialne. Może dlatego pojawia się najpierw motyw pragnień lepszego świata i sposobu ich realizacji, ukazanych w życiu św. Jadwigi Trzebnickiej, z akcentem (dalej) na rozszerzenie go na wszystkie płaszczyzny i wszelkie grupy społeczne – państwo, episkopat, wieś, środowiska twórcze, rodzinne, relacje małżeńskie. Przywołane zostają teksty dotyczące specyfikacji posłannictwa poszczególnych środowisk i ich udziału w kształtowaniu tożsamości narodu (w dalszej perspektywie również Europy), poruszające kwestię dialogu na poziomie kultur, który daje „gwarancję zachowania swojej specyfiki, a zarazem wzajemnego zrozumienia i komunii [...] pozwala dostrzec, że różnorodność jest bogactwem i skłania umysły ludzi do wzajemnej akceptacji, prowadzącej do autentycznej współpracy, zgodnej z pierwotnym powołaniem całej ludzkiej rodziny do jedności” (Orędzie na Światowy Dzień Pokoju, nr 10, 1 stycznia 2001 roku, s. 234). Konsekwentnie nie zostaje pominięty fragment orędzia dotyczący pojednania i przebaczenia, które w kontekście dialogu, kształtującego w człowieku wartości i pozwalającego rozpoznać i docenić wartość niepodległości narodu, stanowią niezwykle istotne zagadnienia.

Na wyjątkową uwagę zasługuje zaprezentowanie w trzecim rozdziale wyjaśnienia fundamentalnych dla tematu tej antologii pojęć, takich jak ojczyzna, patriotyzm, naród, historia, naród a kultura, ojczyzna europejska. Zostało ono zaczerpnięte z pozycji *Pamięć i tożsamość*. Dzięki tym tekstom pojawia się motyw teologii narodu – zakorzenienia tożsamości nie tylko w odniesieniu do państwowości, ale w relacji z Bogiem. Następuje rozdzielenie perspektywy historycznej egzystencji narodu od eschatologicznej egzystencji człowieka. Ewangelia zostaje ukazana jako spoiwo kultur, a zarazem stymulator troski o ludzi innych narodowości. Redaktorzy wykorzystują ten kontekst, by rozszerzyć percepcję odbiorcy i poddają w tym miejscu pod refleksję passusy z encykliki *Sollicitudo rei socialis* oraz adhortacji *Ecclesia in Africa*, w ciekawym układzie kłamrowym. Pomysł takiej realizacji zasługuje na szczególne uznanie.

Tak jak w komunikacji dialog buduje więzi i do nich prowadzi, tak wydaje się, iż właśnie więzi stanowią nić spajającą rozdział czwarty antologii, zatytułowany *To są moi Bracia i moje Siostry – drogowskazy i życzenia dla Polaków*. Wyraża się to w specyfice wybranych tekstów – m.in. w obecności i podejmowanej tu przez Jana Pawła II analizie pojęć takich jak ojcostwo i przymierze oraz w prezentowanych sytuacjach z historii Kościoła, a także w bardzo personalnym odniesieniu papieża do interlokutorów. Zostaje przywołana ofiara życia powstańców warszawskich, Rafała Chylińskiego i Tadeusza Rejtana. U ich

podstaw stoją więzi z narodem i po prostu z drugim człowiekiem. To one uruchamiają charyzmaty, znajdujące wyraz w odważnym proteście (Tadeusz Rejtan) i poświęceniu życia ofiarom epidemii (Rafał Chyliński). Odwaga towarzysząca tego typu relacjom uwidacznia się też w życiu nowosądeckiej księżnej Kingi. W przywołanej homilii, wygłoszonej w Starym Sączu w 1999 roku, Jan Paweł II akcentuje wewnętrzną wolność tej postaci i postrzeganie wszystkiego jako drogi ku Bogu. W tym nurcie redaktorzy tomu umieszczają też teksty ukazujące więzi, które pozwalają sprostać wyzwaniom i umacniają człowieka od wewnątrz. Widoczne są one w przykładzie Jana Sarkandra z obecnym tu akcentem na relację z Jezusem Ukrzyżowanym i Zmartwychwstałym, która formuje ludzkie sumienie, Stanisława Kostki – z akcentem na towarzyszące więziom prawa i obowiązki, Maksymiliana Marii Kolbego – z rozszerzeniem więzi na całą cierpiącą ludzkość. *Clou* więzi streszczają słowa rozpoczynające homilię Jana Pawła II podczas mszy świętej dla delegacji „Solidarności” w Watykanie w 1981 roku: „Przychodzę Boże pełnić Twoją wolę”. Te więzi, ukazane w tekstach stanowiących czwarty rozdział antologii, są cementowane przez święta (audiencja wigilijna dla Polaków w 1994 roku, s. 316) i spotkania z grupami (np. artystów polskich, s. 318–319) oraz towarzyszące im wspomnienia. One również zmuszają do reakcji na wydarzenia dotyczące człowieka – nic więc dziwnego, że w tej części antologii pojawia się seria trzynastu wypowiedzi papieża dotyczących stanu wojennego w Polsce (warto zwrócić uwagę na bliskość czasu ich wygłoszenia). Temat więzi znajduje tu też swoje odniesie do symbolu – stanowi go wigilijny opłatek, a jego motyw został wykorzystany przez redaktorów jako oryginalne zakończenie tego rozdziału publikacji.

Ciekawą puentę publikacji stanowi rozdział poruszający temat modlitwy za ojczyznę. Poza aspektem pragmatycznym – zastosowania w codziennym życiu – ma on także walor parenetyczny. Z wybranych tekstów wyłaniają się bowiem autentyczność wyrazu, prostota w relacji z Bogiem oraz włączenie w nią/w dialog z Nim konkretnych spraw/sytuacji dotyczących ojczyzny. Czytelnik otrzymuje tu również możliwość spotkania się na najgłębszej płaszczyźnie z Janem Pawłem II – w przestrzeni, w której On buduje bliskość z Bogiem. Zaprezentowane teksty w wielu miejscach mają narrację pierwszoosobową w kontekście rozmowy papieża z Bogiem lub z Maryją, ukazując Jego dialog z Niebem. Zaproszenie w tę przestrzeń jest szczególnie ważne teraz, dla współczesnych odbiorców tych tekstów, gdy już sam Jan Paweł II znajduje się po drugiej stronie i może za nami orędować. Na uwagę w rozdziale piątym zasługuje również umieszczenie pięciu tekstów, opartych na kanwie apelu jasnogórskiego, które pozwalają na głębsze wniknięcie w semantykę słów tworzących tę modlitwę. Ciekawe jest też przywołanie tekstu Jana Pawła II odniesionego do hymnu *Bogurodzica* oraz modlitwy za ojczyznę Piotra Skargi. Przywołane wypowiedzi z Kalwarii Zebrzydowskiej czy Watykanu (1980) również utrzymane są w klimacie maryjnym, z wypukleniem typowego dla Jana Pawła II zawierzenia Jej wstawiennictwu. W finalnej części rozdziału znajduje się zawierzenie świata miłosierdziu Boga, obecne w tekście homilii wygłoszonej podczas konsekracji świątyni w Łagiewnikach w 2002 roku, szczególnie wymowne dla środowisk krakowskich.

Wybór tekstów w większości wygłoszonych suponuje komunikatywność i ułatwia przyswojenie przekazywanych treści, gdyż dokonuje się ono na poziomie interakcji personalnej, dialogicznej. W przypadku tak trudnego tematu jak niepodległość stanowi

to ogromny walor opracowania i zwiększa probabilistyczną liczbę czytelników. Antologia skierowana jest do szerokiego ich grona – od uczniów szkół ponadpodstawowych zaczynając, poprzez studentów, dla których może stanowić ciekawy przewodnik do prawdziwej, także osobistej niepodległości. Szczególnie cenna okaże się dla tych, którzy poszukują w sferze kultury właściwego dla siebie, bogatego w jej rysy kształtu polskości, a także zakorzenienia w niej czy odnalezienia w niej Boga. Antologia rozszerza bowiem w odbiorcy horyzont myślenia o ojczyźnie do miar znamienych dla Jana Pawła II. Nie sposób pominąć tu przywołane w antologii stwierdzenie papieża: „Naród jest sobą przez kulturę” (s. 156). Inspiruje do otwartości na kulturę we wszelkich jej przejawach. Rozszerza rozumienie polskiego rysu chrześcijaństwa nie tylko do tradycji, lecz właśnie do szeroko rozumianej kultury. Bezcenne jest też uwypuklenie – przez dobór tekstów – umiejętności papieża łączenia w wypowiedziach wiedzy z różnych dziedzin nauki, co nie pozwala odbiorcy pomijać żadnych aspektów rzeczywistości i stymuluje wszechstronny rozwój. Wszystko w celu – jak pisze – by nadawać wolności „ewangeliczny i ludzki kształt” (s. 106).

W dobie mnóstwa i różnorodności poziomu publikacji wartość antologii podnosi fakt, iż dobrane teksty przyciągają uwagę poprzez język Jana Pawła II, jakim posługuje się on w swoich wypowiedziach i tekstach. Stanowi to zachętę, aby dziś zacząć od nowa właśnie taką lingwistyką posługiwać się zarówno w dziedzinach teologii, jak i historii, kultury oraz w opracowaniach dotyczących niepodległości.

Przygotowanie tej pozycji jest bardzo cenną inicjatywą edukacyjną, a z racji wyjątkowego układu opracowania – również kulturową. W wyjątkowym roku, w którym obchodziliśmy setną rocznicę odzyskania niepodległości Polski, przypomnienie nauczania Jana Pawła II na temat ojczyzny, opracowanie go w tak ciekawy, przemyślany sposób i opatrzenie naukową refleksją jest niezwykle istotne.